

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Микола Корець

психолого-педагогічні аспекти розвитку творчих здібностей в майбутніх вчителів трудового навчання

Проблема розвитку творчих здібностей майбутніх вчителів є однією із актуальних. Її характер, динаміка знаходяться в тісному взаємозв'язку з вимогами до вчителя сучасної школи, рівнем розвитку економічного потенціалу країни та стану педагогічної науки. Це питання є особливо актуальним в системі технічної підготовки вчителів трудового навчання та технологій виробництва. Адже саме творчий потенціал, який здобуває фахівець такої кваліфікації в процесі навчання у вищому закладі освіти, є основою для творчого підходу у вирішенні як теоретичних, так практичних завдань з практики роботи вчителя в школі. Це слугує передумовою для реалізації комплексної програми трудової підготовки школярів.

Педагогічні здібності детально вивчалися в роботах Н.Левітова, Ф.Гоноболіна, А.Щербакова, М.Кушкова та інших. Найбільш усталене визначення здібностей належить Б.Теплову., який особливу увагу надавав включенню трьох особливих ознак здібностей: під здібностями розуміють *індивідуально-психологічні особливості*, які відрізняють одну людину від іншої; здібностями називають не будь-які індивідуальні особливості, а лише такі, які мають відношення до успішного виконання будь-якої діяльності чи багатьох видів діяльності; поняття "здібність" не зводиться до тих знань, умінь та навичок, які уже вироблені у даної людини [1].

Від народження можуть бути лише анатомо-фізіологічні особливості, тобто задатки, які лежать в основі розвитку здібностей, а самі здібності завжди є результатом розвитку - стверджує Б.Теплов. Тобто вони виявляють в швидкості, глибині і міцності оволодіння способами і прийомами діяльності. Н.Кузьміна визначає здібності як індивідуальні, усталені властивості особистості, які полягають в специфічній чутливості до об'єкту, засобів, умов діяльності і створенню пошукових результатів в ній [2].

На противагу діяльнісно-особистісному підходу такі дослідники, як Б.Ананьєв, С.Рубінштейн, В.Шадріков, визначають здібності з функціонально-генетичної точки зору. За цією концепцією здібності – це властивості функціональних систем, які реалізують окремі психічні функції, що мають індивідуальну міру вираженості, котра знаходить прояв в діяльності і своєрідності виконання діяльності [3].

Зв'язок психологічних проявів здібностей з функціонуванням окремих сторін діяльності мозку Б.Ломов розглядає як цілісну єдину систему, що складається із трьох взаємопов'язаних сторін [4]. Сюди входять особливості функціонування мозку, які забезпечують своєрідність виконання дій; операційний склад здібностей, які забезпечують успішність діяльності, як сукупності розумових дій; мотиваційна, змістовна сторона, куди автор відносить і нахили.

Під педагогічними здібностями М.Левитов розуміє сукупність якостей, які мають відношення до різних сторін особистості вчителя, що забезпечують успішне виконання педагогічної діяльності. Це, зокрема, здатність передати дітям знання в короткій і цікавій формі, здатність розуміти учнів, яка базується на спостережливості, а також самостійний і творчий склад мислення, винахідливість і швидка та точна орієнтація і, зрештою, організаторські здібності.

Н.Кузьміна виділяє такі ознаки педагогічних здібностей, як специфічну чутливість до об'єкта, засобів і умов педагогічної праці та специфічну чутливість до створення продуктивних моделей формування пошукових якостей в особистості учня. Відповідно до цього виділено два взаємопов'язаних рівня педагогічних здібностей: *рефлексивний* (перцептивно-рефлексивні

здібності спрямовані до об'єкту-суб'єкту педагогічної дії і обумовлюють інтенсивність формування почуттєвого досвіду особливості педагога), *проективний* (проективні педагогічні здібності спрямовані до способу дії на об'єкт-суб'єкт учня, на його потребу в розвитку, самоствердженні, громадянському і професійному становленні).

Рефлексивні педагогічні здібності забезпечують формування педагогічної інтуїції і вони тісно пов'язані з проективними, суть яких полягає у чутливості до створення продуктивних моделей формування в учнів гностичних (пізнавальних), проектовочних, конструктивних, комунікативних і організаторських здібностей.

Рівень здібностей визначають за результатами досягнень в галузі діяльності. За результативністю кожний педагог може бути віднесений до одного із нижче вказаних рівнів діяльності, які побудовані за принципом кумулятивної шкали:

1. Репродуктивний, який полягає в тому, що педагог уміє розповісти іншим те, про що знає сам.

2. Адаптивний, який полягає в тому, що педагог уміє пристосувати свою інформацію до особливостей аудиторії.

3. Локально-моделюючий, суть якого в тому, що педагог володіє стратегією навчання учнів знанням, навичкам і умінням по окремих розділах курсу.

4. Системно-моделюючий, який полягає в тому, що педагог володіє стратегією формування пошукової системи знань, навичок, умінь учнів по предмету в цілому.

5. Системно-моделююча діяльність і поведінка: педагог володіє стратегією перетворення свого предмету в засіб формування особистості учня, його потреб в самовихованні, самоосвіті, саморозвитку.

За першими двома рівнями педагог не володіє спеціальними педагогічними здібностями, за третім - володіє саме такими здібностями, а четвертого і п'ятого рівня досягають люди, які педагогічно обдаровані. До ознак таланту Б.Ананьєв [5] відносив:

• багатосторонність освіченості та здібностей особистості;

- усвідомлення і опанування своїми здібностями;
- підпорядкування здібностей характеру.

Результативність роботи вчителя насамперед залежить від рівня його знань з предмету, який викладається, та знань методів навчання цього предмету. Кузьміна Н.В. виділяє такі психологічні компоненти системи знань компетентності продуктивного педагога:

1. Диференціально-психологічний компонент знань (особливості засвоєння навчального матеріалу конкретними учнями);

2. Соціально-психологічний компонент знань (особливості навчально-пізнавальної, комунікативної і трудової діяльності навчальної групи і конкретного учня в ній);

3. Аутопсихологічний, який враховує сильні і слабкі сторони власних знань, умінь і навичок педагогіки.

У своїй практичній педагогічній діяльності вчителі трудового навчання повинні постійно демонструвати технічну творчість як під час занять трудового навчання, так і на заняття технічних гуртків, якими, як правило, керують саме вони. Не можна на належному рівні розвивати технічну творчість дітей без наявності такого творчого потенціалу у вчителя, керівника гуртка.

Проблему розвитку технічної творчості вивчали ряд вітчизняних та зарубіжних вчених (П.Якобсон, С.Василевська, Г.Альтшулер, П.Енгельмейер, Т.Рібо, К.Росман, Дж.Діксон та інші). Серед них найбільш обґрунтовану схему творчого процесу запропонував Г.Альтшулер. Вона включає три відмінних за циклом і методом стадії розв'язку задачі:

1. Аналітичну (вибір задачі, визначення основної її ланки, виявлення вирішальних протиріч, визначення безпосередньої причини протиріч).

2. Оперативну (дослідження типових прийомів розв'язку прототипів в природі і техніці, пошук нових прийомів розв'язку шляхом змін в межах системи, в зовнішньому середовищі, межуючих системах).

3. Синтетичну (введення функціонально обумовлених змін в систему і в методи її дослідження, перевірка застосовності принципу до розв'язку інших технічних задач, оцінка зробленого винаходу).

Продуктивність процесу технічної творчості суттєво залежить від рівня мислення. Тому психологи виділяють такі поняття, як “творче мислення”, “активне” і “самостійне” мислення. В.Крутецький стверджує, що творче мислення буде самостійним і активним, але не всяке активне мислення є самостійним і не всяке самостійне мислення є творчим мисленням... Про творче мислення можна говорити тоді, коли учень відкриває, сам знаходить незнайоме йому доведення.

У творчому мисленні психологи розрізняють підсвідоме (інтуїтивне) мислення та аналогічне (логічне). К.Платонов стверджує: “Інтуїція входить в мислення поряд із судженням, наочно-дійовим і логічним мисленням, мисленням імовірностями, уявленням і діалектичним мисленням. Грані між нею і іншими формами мислення умовні, і одна форма включає в себе елементи інших. Інтуїція як психологічний процес - це неусвідомлене узагальнення кількох дрібних трудно враховуваних і уловлюваних фактів. Таке узагальнення здійснюється лише на основі великого досвіду в певній галузі, причому робиться це неусвідомлено. Усвідомленим стає лише результат цього узагальнення” [7].

Звідси випливає, що творчість є процес, який поєднує в собі елементи інтуїтивного та логічного мислення, які тісно пов’язані між собою і взаємно один одного доповнюють.

Враховуючи те, що об’єктом дослідження є розвиток творчих здібностей майбутніх вчителів трудового навчання в системі технічної підготовки, то доцільно більш охоплююче розглянути поняття творчого технічного мислення. На основі аналізу інформації з літературних джерел в [8] дається наступне визначення технічного мислення: “Технічне мислення - процес відображення в свідомості виробничо-технічних процесів і об’єктів, принципів їх будови та роботи, а також проходження мислительних процесів в сфері технічних образів, оперування цими образами за допомогою прийомів розумової діяльності в їх статичному та динамічному стані. Технічне мислення це також діяльність людського мозку, яка пов’язана з опосередкованим відображенням в ньому знарядь праці і сукупності прийомів, що необхідні для дії на предмет праці і спрямовані на розв’язок певних технічних задач, які виникають в практичній діяльності людини” [8].

Виходячи з аналізу літературних джерел та практичного досвіду роботи, були відзначені наступні основні напрямки розвитку творчих здібностей майбутніх вчителів трудового навчання:

- **розв’язок творчих завдань та продуктивних задач;**
- включення в лабораторні роботи елементів науково-дослідницького характеру;
- запровадження в курсові роботи та курсове проектування основ творчого пошуку;
- **використання навчального посібника з двоохрітневим ступенем сприйняття інформації;**
- запровадження рейтингової системи оцінки знань студентів та нових інформаційних технологій;
- налагодження міжпредметних зв’язків, які підпорядковані системі розвитку творчих здібностей;
- науково-дослідний характер дипломних робіт і фактор творчості в змісті державного екзамену.

Взаємодія всіх цих складових з врахуванням теоретичних знань психолого-педагогічних основ розвитку творчих здібностей дала можливість створити стрижень в цілому комплексі технічної підготовки як засіб розвитку творчого потенціалу майбутнього вчителя. Проведення вказаних заходів при підготовці вчителів трудового навчання на протязі останніх 7 років показало, що це, в першу чергу, впливає на покращання успішності з дисциплін загальнотехнічного циклу, що для основних інтегрованих курсів приведено в таблиці.

Інтегровані навчальні дисципліни	Навчальні роки % зростання успішності		
	1993/97	1995/96	1998/99
Технічна механіка	5 %	8 %	9 %
Машинознавство	0 %	2 %	5 %
Основи виробництва	1 %	6 %	8 %

Процент зростання розрахований по відношенню до 1991/92 навчального року.

Таким чином, ефективність проведених заходів очевидна, а запровадження їх у навчальний процес потребує ретельного аналізу даних психолого-педагогічних досліджень із розглянутої проблеми.

Література:

1. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий. – М.: 1961—, с.10.
2. Кузьмина Н.В. Способности, одаренность и талант учителя. – Л.: Знание, 1985, с. 32 .3. Шадриков В.Д. О содержании понятий «способности» и «одаренность» // Психологический журнал. – 1983. - № 5. – с.38-46.
3. Ломов Б.Ф. Вопросы общей, педагогической и инженерной психологии. – М.: Педагогика, 1991. – 296 с.
4. Ананьев Б.Г. Очерки психологии. – Л.: 1945.— с.131.
5. Там же, с.25.
6. Платонов К.К. Проблемы способностей.— М., 1972. — с.168.
7. Василевская А.М., Пономарева Р.А. Развитие технического творческого мышления у подростков и юношества. – Киев: Вища школа, 1982, с.9.

Анатолій Вихрущ, Степан Дем'янчук

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ДО КЕРІВНИЦТВА ПРОЦЕСОМ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ (1945-1991рр.)

Підготовка вчителів трудового навчання в СРСР мала давні традиції. Цікавий досвід був накопичений у 20-і та 30-і роки. У 1948 р. інженерно-педагогічних працівників для училищ і шкіл ФЗН почали готувати на спеціальних факультетах технічних вузів [5, 112].

З кожним роком необхідність професійної підготовки вчителів до керівництва процесом трудового виховання учнів стає все більш очевидною. Оскільки зміст, форми і методи підготовки вчителів трудового навчання аналізуються в дисертаційному дослідженні Б.Струганця, ми розглянемо лише окремі аспекти проблеми.

У звіті харківських шкіл за 1944/45 рік пропонувалось провести для вчителів фізики тижневий семінар-практикум з метою підготовки їх до проведення фізичних експериментів та лабораторних робіт (навчити паянню, зварюванню тонкого дроту, клеїти дерев'яні деталі, виготовляти розчин для елементів, користуватися слюсарним, столярним інструментом та інше).

Народний комісаріат освіти УРСР, Управління вищих і середніх педагогічних закладів у затверджених на 1945/46 навчальний рік навчальних планах, крім обов'язкових предметів передбачили вивчення за вибором студентів факультативів. Їх перелік є доволі своєрідним. Майбутні історики, вчителі української мови і літератури, російської мови і літератури могли факультативно вивчати “кройку та шитво”, вчителі математики, фізики могли вибрати столярну, слюсарну або палітурну справу [9].

На 1950 - 1955 роки педагогічні інститути подали в Міністерство освіти перспективний план науково-дослідної роботи (див.табл.1). Перелік тем надзвичайно цікавий для розуміння особливостей розвитку педагогічної науки даного часу. Щодо трудової підготовки учнів можна зробити висновок про те, що лише в окремих інститутах деякі теми мали віддалене відношення до досліджуваної проблеми [10].

Таблиця 1. Перспективний план науково-дослідної роботи на 1950-1955рр.

НАЗВА ІНСТИТУТУ	ТЕМА	ВИКОНАВЕЦЬ
Глухівський учит.інститут	—	—
Осипенківський учительський інститут	Практична підготовка учнів у школі (розвиток практичних навичок і вмінь на уроках математики в 5-7 класах	Н.Я.Юфіт
Ворошиловградський учительський інститут	—	—
Уманський учит.інститут	Виховання у студентів навичок у виготовленні і ремонті фізичних приладів	кафедра фізики